

Opcat-inspektion av Kriminalvården, anstalten Kumla, den 8 februari 2023

Inspektionen i korthet: Sedan JO mottagit flera anmälningar från intagna i anstalten Kumla om hur en pågående renovering medförde långa inläsningstider och påverkade deras situation i övrigt genomförde JO en oanmäld inspektion för att undersöka förhållandena.

JO bedömer att förhållandena för de intagna på den aktuella avdelningen bitvis måste vara oerhört påfrestande. Under vissa förutsättningar skulle behandlingen av de berörda frihetsberövade personerna enligt hennes mening ha framstått som närmast omänsklig. Anstalten har känt till renoveringsbehovet i flera år och JO ifrågasätter om det har gjorts tillräckliga ansträngningar för att undvika den uppkomna situationen. JO uttalar kritik mot anstalten och konstaterar att det är anmärkningsvärt att inte fler kompensatoriska åtgärder för de intagna har vidtagits.

Anstalten har avskilt de intagna med stöd av 6 kap. 5 § fängelselagen. Enligt JO är emellertid den bestämmelsen inte tillämplig i den ifrågavarande situationen.

Eftersom JO ifrågasätter både lagenligheten i vissa beslut och behandlingen av de intagna på den aktuella avdelningen finner hon skäl att skicka en kopia av inspektionsprotokollet till regeringen.

Bakgrund till inspektionen

I början av februari 2023 kom det in flera anmälningar till JO från intagna på en avdelning i Kumlaanstalten (dnr 977-2023 m.fl.). Av dessa och ett bifogat beslut om avskildhet framgick att det pågick en renovering av duschtrymmen på den aktuella avdelningen och att samtliga intagna där hölls avskilda med stöd av 6 kap. 5 § fängelselagen (2010:610), FäL, under tiden hantverkare utförde arbete. Några anmälare menade att inläsningen varade upp till 20 timmar per dygn och flera förde fram att arbetet orsakar stort obehag för dem, framför allt på grund av en hög ljudnivå och damm. Vidare tog flera upp att de delar celler och att det gör isoleringen ännu jobbigare, ett par ansåg att förhållandena är som tortyr.

Mot denna bakgrund beslutade JO Katarina Pahlsson att snarast genomföra en oanmäld inspektion av Kriminalvården, anstalten Kumla. Syftet var att genom ett besök på plats undersöka förhållandena för dessa intagna under den pågående renoveringen.

Inspektionens genomförande

Inspektionen genomfördes den 8 februari 2023. Den leddes av JO Katarina Pålsson och deltog gjorde även byråchefen Catrine Björkman, enhetschefen Gunilla Bergerén och biträdande enhetschefen Helena Levin (protokollförare).

Inspektionen inleddes med ett kort möte med ställföreträdande kriminalvårdschefen AA och kriminalvårdsinspektören BB. Därefter förevisades den aktuella avdelningen, vilken visade sig vara belägen i anstaltens S-hus (säkerhetsenheten) och tar emot intagna som är inskrivna vid riksmottagningen. Därefter samtalade JO och hennes medarbetare enskilt med i princip alla intagna på avdelningen och en intagen på en närliggande avdelning samt flera i kriminalvårdspersonalen. JO:s medarbetare gjorde under dagen dessutom en översiktlig granskning av de senaste besluten om placering i avskildhet som fattats för intagna där.

Inspektionen avslutades med en genomgång där företrädare för anstalten Kumla fick möjlighet att kommentera de iakttagelser som JO och hennes medarbetare gjorde vid inspektionen. Vid det mötet deltog anstaltschefen CC, via bild- och ljudöverföring, samt de som närvarade vid den inledande genomgången.

JO:s Opcat-verksamhet

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om Opcat-verksamheten finns på JO:s webbplats.

Iakttagelser vid inspektionen

Vid inspektionen gjorde JO och hennes medarbetare i huvudsak följande iakttagelser.

Något om riksmottagningen och avdelningen

I anstalten Kumla ligger Kriminalvårdens riksmottagning för manliga intagna. Där placeras initialt den som t.ex. är dömd till ett längre fängelsestraff eller har koppling till ett kriminellt nätverk eller organiserad brottslighet för fördjupad villkorsutredning (se 1 kap. 7 § första stycket FäL och 2 kap. 4 § första stycket Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd [KVFS 2011:1] om fängelse). Riksmottagningen har sedan 2019 tillgång till en av de fyra avdelningarna på säkerhetsenheten i S-huset, den s.k. Fenixbyggnaden. Avdelningarna på enheten har annars särskilt hög grad av övervakning och kontroll och de intagna är placerade med stöd av 2 kap. 4 § FäL (s.k. säkerhetsplacering). Den aktuella

avdelningen, S2A, har sex celler och genom dubbelbeläggning finns totalt 12 beredskapsplatser. Vid inspektionen var elva intagna inskrivna där.

Vid det inledande mötet bekräftade företrädare för anstaltsledningen att renoveringsarbete pågick och att de intagna var avskilda under den tiden arbetet utförs. Ledningen informerade om att det nyligen hade inträffat en incident då intagna utövade våld mot en medintagen. En intagen var därför placerad på anstaltens särskilda avskiljningsavdelning och övriga tio var avskilda på avdelningen med stöd av 6 kap. 8 § FäL, dvs. för att utreda misstänkt misskötsamhet. Dessa beslut hade fattats den 6 februari 2023 kl. 18.25 och upphävdes vid lunchtid dagen för inspektionen.

Den fysiska miljön och pågående renovering

Avdelning S2A består av ett stort gemensamhetsutrymme. I ena hörnet finns en tv i anslutning till en sittgrupp; antalet stolar räcker dock långt ifrån till alla intagna. I utrymmet finns vidare en köksdel med viss utrustning för att laga mat. Två rum för bl.a. samtal och studier ligger intill tv-hörnan, möblerade med bord och stolar men i övrigt i princip tomma. De intagna har på avdelningen även tillgång till ett träningsrum och två gemensamma duschutrymmen, varav det ena var stängt för renovering. Avdelningen har en egen rastgård.

När inspektionen inleddes pågick renoveringen av duschutrymmet men det arbete som då utfördes innebar inte en hög ljudnivå på avdelningen. Hantverkarna lämnade platsen före lunch.

Ungefär en dryg vecka innan renoveringsarbetet påbörjades hade ett exemplar av följande skriftliga information lämnats till de intagna på avdelningen:

Måndagen den 30 januari påbörjas renoveringsarbete i avdelningarnas duschar på Säkerhetsenheten. Arbetet kommer att pågå under flera veckors tid (ca 6–8 veckor?) på två avdelningar i taget och innebära bl.a. följande.

- **Bullerljud** Det kommer att väsnas och låta mycket på samtliga avdelningar! Anstalten kommer att tillhandahålla öronproppar till samtliga.
- **Avskildheter** dagtid då hantverkare vistas på er avdelning. Eventuell självförvaltning utgår och matlådor serveras från anstalten. Helgkasse kommer dock att erbjudas.

Många praktiska frågor återstår som vi kommer att få lösa under arbetets gång, t.ex. ändrade promenadtider med kort varsel osv. Vi ber om förståelse för detta.

Vid de samtal som JO och hennes medarbetare höll med intagna berättade de att den fysiska miljön på avdelningen har påverkats avsevärt av renoveringen, framför allt de första dagarna. Ljudnivån har varit mycket störande, särskilt när golvet bilades upp. Den dag som var värst pågick bilningsarbetet både för- och eftermiddag. En intagen beskrev att det var som att befinna sig i en skräckfilm. De intagna uppgav att öronpropparna som anstalten tillhandahåller inte stänger ute bullret. Speciellt de första dagarna blev det dessutom dammigt i avdelningens gemensamhetsutrymme, bl.a. på tallrikar och arbetsytor i köket.

Anstalten hade inte gjort något för att förhindra det, t.ex. genom att lägga ut skyddsplast. Det kom också in damm i cellerna.

I samtalet med den intagne på den närliggande avdelningen framkom att renoveringen påverkar förhållandena även där. Arbetet hörs tydligt inne i cellerna, i gemensamhetsutrymmena och på rastgården. Det som han upplevde mest störande var bilningsljudet, ett ljud som ”som går igenom väggar och golv” mellan avdelningarna. Han uppgav att de hade fått information om att motsvarande renovering kommer att genomföras på hans avdelning och att det känns olustigt att bara vänta på att det ska bli deras tur.

Några i personalen ansåg att det var ovärdigt att låsa in två intagna i en cell under renoveringstiden. Det framfördes vidare i sådana samtal att ljudnivån har varit hög vissa dagar, en beskrev det som att vistas i en resonanslåda och menade att det måste vara som tortyr för de intagna. Dessutom har de intagna inte någon chans att vara ensamma när de är inlåsta stora delar av dygnet. Arbetet går inte framåt i den takt som var tänkt från början utan hantverkarna ”kommer och går”, vilket sannolikt kommer att leda till att arbetet drar ut på tiden. Det har å andra sidan inneburit att de intagna inte varit inlåsta i den utsträckning som var planerad. I andra samtal uppgav personal att renoveringsarbetet är störande men att det ändå låter mindre än befarat. En annan ansåg att det var besvärande ljud i hela huset, inte bara på den avdelning där renoveringen pågick. Det blev också dammigt på avdelningen men efter några dagar hade hantverkarna ställt dit en kraftigare utsug och därefter har det problemet minskat.

Vid den *avslutande genomgången* bekräftade anstaltsledningen att de i flera år känt till att det är problem med mögel i duscharna på alla avdelningar i S-huset. Sedan cirka sex månader tillbaka har de vetat om att renoveringen var på gång men det var strax före jul som det bestämdes när arbetet skulle börja. Det är Specialfastigheter Sverige AB som har gjort arbetsplaneringen. Arbetet har startat i en dusch på avdelning S2A och tanken är att därigenom få erfarenheter av hur störande arbetet är och hur lång tid det tar att göra färdigt ett duschutrymme. En löpande utvärdering ska göras tillsammans med Specialfastigheter Sverige AB. Avsikten är att alla duschar på de fyra avdelningarna i S-huset ska renoveras, en i taget per avdelning.

När renoveringen startade var det fullbelagt på samtliga avdelningar i S-huset, vilket det inte har varit tidigare. Anstalten har gjort bedömningen att det inte är möjligt att placera de intagna någon annanstans under tiden som renoveringen pågår. Det beror på dels beläggningssituationen i Kriminalvården generellt, dels den kategori av intagna som är placerade i S-huset.

På fråga från JO om hur anstalten har resonerat kring konsekvenserna för de intagna svarade anstaltsledningen att renoveringen är sådan att den måste göras och att de försöker genomföra den på det minst dåliga sättet. Ledningen uppgav som exempel på det senare att arbetet inte får påbörjas före kl. 8.00, för att de

intagna ska kunna komma ut ur cellerna mellan kl. 7.30 och 8.00 och äta frukost. Hantverkarna måste också sluta arbeta senast kl. 16.00 så att de intagna ska hinna få sin utomhusvistelse. Ledningen uppgav att de inte har övervägt att senarelägga inläsningen på kvällen, dvs. efter det normala kl. 19.15. En sådan åtgärd skulle innebära stora schematekniska svårigheter. Anstalten har heller inte vidtagit några andra kompensatoriska åtgärder för att underlätta situationen för de intagna.

Anstalten har inte mätt ljudnivån i samband med bilning eller när andra moment som låter mycket genomförs och ledningen kände inte till om frågan har diskuterats. JO påpekade att hon och hennes medarbetare hade noterat att personalen har tillgång till hörselkåpor och undrade om det är möjligt att erbjuda de intagna motsvarande skydd mot oljud. Enligt ledningen har personalen fått kåpor eftersom man har ett ansvar för deras arbetsmiljö, men de har inte använts i någon större utsträckning. Av säkerhetsskäl kan däremot intagna inte få hörselkåpor, men de tillhandahålls öronproppar. Synpunkten som de intagna hade fört fram till JO och hennes medarbetare om att deras hörselskydd nästan inte hjälper alls ska följas upp.

Besluten om avskildhet

Av granskade handlingar framgår att anstalten den 30 januari 2023 beslutade att samtliga intagna på avdelningen ska vara placerade i avskildhet från samma dag kl. 8.15 med stöd av 6 kap. 5 § FäL. I besluten (likalydande) anges följande:

Med början den 30 januari 2023 inleds ett omfattande renoveringsarbete av duscharna på avdelningen. Arbetet kommer innebära att externa hantverkare med en större mängd verktyg kommer att befinna sig på avdelningen under de tider som arbetet genomförs.

Det finns ingen möjlighet att placera de intagna på andra platser under den tid som arbetet genomförs. Anstalten kommer att så långt det är möjligt medge att de intagna vistas i gemenskap de tider arbete inte genomförs.

Anstalten Kumla gör följande bedömning.

Med anledning av vad som framkommit bedömer anstalten att det är nödvändigt för att ordningen och säkerheten ska kunna upprätthållas att samtliga intagna på avdelningen hålls avskilda under tiden som arbetet pågår.

Av de granskade handlingarna och inhämtade uppgifterna framgår följande.

Den 30 januari gick de intagna ut i gemensamhet från kl. 11.10 fram till inläsning och den 31 januari från kl. 7.30 till kl. 8.03 för frukost.

Besluten upphävdes den 31 januari kl. 15.05 då skäl för avskildhet inte längre förelåg. Den 1 februari genomfördes inga arbeten.

Anstalten fattade därefter nya beslut, med samma motivering som tidigare, som innebar att samtliga intagna fr.o.m. den 2 februari kl. 8.00 skulle vara placerade i avskildhet.

Den 2 februari gick de intagna ut i gemensamhet ca kl. 14.30 och den 3 februari från kl. 7.30 till kl. 8.00 för frukost. Besluten upphävdes den 3 februari kl. 10.15 då skäl för avskildhet inte längre förelåg.

Intagna lämnade i samtal med JO och hennes medarbetare i allt väsentligt samstämmiga uppgifter om hur de upplevde förhållandena under tiden de varit avskilda enligt följande.

Det är väldigt ansträngande att vara inlåst i cellerna en så stor del av dygnet som de har varit under renoveringen. Kombinationen att sitta inlåst tillsammans med en annan intagen och bullret är särskilt påfrestande. Det finns ingen tid under dygnet som man kan vara för sig själv, förutom i duschen. Vidare är det svårt att hinna äta middag, träna, duscha, tvätta, umgås med de andra i gemensamhet och få möjlighet till utomhusvistelse; allt detta ska hinnas med efter att hantverkarna gått hem för dagen och före inlåsningskl. 19.15. Under renoveringen har de på tolv personer dessutom bara tillgång till en dusch.

I samtal med personal framkom att planen har varit att renoveringen skulle genomföras måndag–fredag från kl. 8.00 fram till ca kl. 15.30. Det har emellertid inte blivit fallet och vissa dagar har arbetet pågått endast ett par timmar. Flera i personalen uttryckte en oro för att arbetet inte går framåt i den takt som man hade hoppats och att det därför riskerar att dra ut på tiden. De ansåg att det hade varit bättre att flytta de intagna från avdelningen under renoveringen men antog att det saknas lediga platser i anstalten. En i personalen menade att situationen för de intagna blir fruktansvärd.

Vid den *avslutande genomgången* förklarade anstaltsledningen att tanken inför renoveringen hade varit att det skulle fattas beslut om avskiljande på måndag morgon som skulle gälla till fredag eftermiddag. Även om avskildhetsbesluten löper under veckan ska cellerna öppnas så snart hantverkarna går för dagen, och på det sättet ska inlåsningskl bli så kort som möjlig. Under helgerna ska de intagna vistas i gemensamhet.

Renoveringen påbörjades en måndag och redan dagen efter visade det sig att hantverkarna inte skulle komma på onsdagen. Det bedömdes då att besluten om avskiljande skulle hävas på tisdag eftermiddag. Enligt ledningen måste det stå klart att arbete kommer att utföras under dagen för att avskildhetsbeslut ska kunna fattas. Därför kan det vara nödvändigt att avvakta med att besluta om avskildhet tills hantverkarna anländer till anstalten på morgonen.

På fråga från JO om den rättsliga grunden för avskildhetsbesluten svarade ledningen att det hade bedömts att 6 kap. 5 § FäL är ”den minst dåliga paragrafen att använda”. Inte något av de nu aktuella besluten har överklagats och således inte omprövats av huvudkontoret.

De intagnas trygghet och säkerhet

Vid samtal med de intagna kom det fram att några hade en återstående strafftid om max två år. Flera som hade varit på avdelningen mellan fyra och åtta månader hade hunnit dela cell med två eller tre olika personer. När en intagen lämnar avdelningen får de som är kvar inte veta när den nye ska komma eller

vem det är. Inte heller den som ska dela cell får någon information i förväg utan ”det står bara någon i dörren”.

Flera intagna uttryckte att det var särskilt påfrestande att dela cell med en närmast okänd person när de även under dagtid är hänvisade till cellen. Det är inte någon i personalen som frågar hur dubbelbeläggningen fungerar eller hur det är att vara avskild under renoveringsarbetet. Personalen vistas inte på avdelningen, utan de kommer bara till cellen och öppnar dörrluckan vid måltiderna. Eftersom de delar cell finns inte någon möjlighet att prata med personal utan att den andre i cellen hör vad som sägs.

Personal uppgav i samtal att de normalt ronderar på avdelningen en gång i timmen. När de intagna är avskilda gör man dock inte det utan personal ”kollar till dem” på morgonen, vid måltiderna och i samband med inlåsnings på kvällen. Personalen har inte haft några uppföljande samtal enskilt med intagna om förhållandena under renoveringen. I något samtal menade personal att om en intagen vill förmedla att någonting inte fungerar på avdelningen är det upp till den intagne att initiera detta. I andra samtal framkom att det är mest unga intagna på avdelningen och att de inte pratar med personalen om det uppstår problem mellan de intagna. Det ges få tillfällen till att prata enskilt med intagna. Det märks att det efterhand blivit svårare och svårare att få till bra placeringar. Den personal som arbetar på avdelningen kan inte påverka vem som kommer att placeras där utan det bara dyker upp en ny person när det finns en ledig plats. De intagna sköter presentationen själva.

Med anledning av den våldsincident som precis hade inträffat på avdelningen förklarade personal att det genom kamerabevakning uppmärksammats att fem eller sex intagna hade gått in och ut i en cell flera gånger. När personalen kom in på avdelningen kunde de konstatera att en av de intagna som var placerad i cellen hade synliga skador i ansiktet och en bula i pannan. Personal ansåg att händelsen var ett exempel på en olämplig placering där riskbedömningen inte hade fungerat. Några i personalen hade redan från början reflekterat över att konstellationen inte skulle fungera.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav anstaltsledningen att personalen observerar de intagna och rör sig regelbundet på avdelningen samt brukar fånga upp om det inte fungerar mellan två intagna. Det händer också att en intagen ber om att få byta cell. Det finns en placeringstrategi och de kontroller som är möjliga görs i förväg. På grund av Kriminalvårdens uppdrag och beläggnings-situationen blir dock placeringarna inte alltid optimala. Myndigheten får väga det som talar för och emot en placering och sedan besluta om den minst dåliga. Ledningen menade att det inte är mer våld och incidenter mellan intagna på de dubbelbelagda avdelningarna men medgav på JO:s fråga att man antagligen inte känner till allt som sker.

Personalens bemötande av de intagna

I samtal sade många intagna att det är tydligt att personalen har arbetat länge på säkerhetsavdelningar. De upplevde att personalen tillämpar ”bunkerregler” trots att de intagna på S2A tillhör riksmottagningen. Personalen håller alltid distans, t.ex. när de ska lämna något i luckan i celldörren står de så långt bort som möjligt. De öppnar inte heller celldörren, annat än när det behövs, och vid frukost de dagar renoveringsarbete ska äga rum knackar de bara på dörren. Det är inte alltid man vaknar. Intagna tyckte också att det inte går att diskutera med personalen, inte ens om det är något som är fel eller inte fungerar. Eftersom de är under utredning uttryckte flera intagna en oro för att personalen ska anteckna att de är ”uppkäftiga” och att det kommer att påverka nästa placering.

Kriminalvårdspersonalen bekräftade att det uppstår irritation och frustration hos intagna eftersom de tillhör riksmottagningen och personalen på avdelningen inte kan svara på frågor som rör den verksamheten. Det kommer inte heller någon personal från riksmottagningen till avdelningen i S-huset.

De intagnas möjlighet till sysselsättning och förströelse

Intagna uppgav i samtal med JO och hennes medarbetare att det inte finns någon sysselsättning eller något annat att fördriva tiden med. Den samstämmiga bilden var att det tar mycket lång tid innan utredningarna startar, och flera hade inte påbörjat sin utredning eller ens fått besked om när det skulle bli. Det var fallet för en intagen som redan hade vistats på S2A i åtta månader. Den förströelse som finns tillgänglig under avskildheten, dvs. inlåsnings i cell, är en gemensam tv, att läsa böcker och lyssna på musik. Under gemenskapen finns – utöver att titta på tv:n vid sittgruppen – möjlighet att träna och gå ut på rastgården, som är öppen en timme. Vid tidpunkten för inspektionen hade spel, vilket enligt de intagna uppgått till endast ett par stycken, plockats bort från avdelningen. Detsamma gällde den s.k. helgkassen. Sysslösheten och bristen på stimulans upplevdes som påfrestande.

Vid den *avslutande genomgången* uppgav anstaltsledningen att sysselsättningen för dem som är inskrivna på riksmottagningen i huvudsak består av deltagandet i den fördjupade villkorsutredningen och att de normalt inte erbjuds arbete eller studier. Enligt ledningen ska utredningstiden på riksmottagningen vara sex till åtta veckor men det är för närvarande inte genomförbart. Den förströelse som finns är att intagna kan spela tv-spel och de kan be om att få låna ett pingisbord. Anstalten försöker erbjuda det som de intagna efterfrågar, om det är möjligt att upprätthålla säkerheten. Sällskapsspel var för tillfället bortplockade från avdelningen eftersom de intagna hade spelat om pengar.

Frågor om tolk

Vid inspektionen fanns en intagen på avdelningen som inte talade eller förstod svenska. Han delade cell med en intagen som kunde tala hans modersmål. När JO och hennes medarbetare påtalade behov av att boka en tolk för samtal med den intagne ifrågasatte en i kriminalvårdspersonalen om det var anstaltens

uppgift att ordna detta och föreslog i stället att cellkamraten skulle tolka. En annan anställd undrade senare om det gick bra att en kriminalvårdare på en annan avdelning biträdde som tolk. Sedan JO vidhållit att det behövdes en professionell tolk hölls ett enskilt samtal med den intagne med sådant bistånd. Det framkom genom samtal med både intagna och personal att denne intagne inte fullt ut förstod regler och rutiner på avdelningen.

Uppgifter som inhämtats efter inspektionen

Daganteckningar för januari och februari 2023 inhämtades avseende en intagen på avdelningen.

Uttalanden av JO Katarina Pålsson

Klagomålsärendena

Efter inspektionen skrev jag av de nio anmälningar som låg till grund för mitt beslut att göra denna inspektion av anstalten Kumla (se mitt beslut den 22 februari 2023, dnr 977-2023 m.fl.). Det som de intagna förde fram i sina klagomål behandlas i mina uttalanden i det följande.

Förhållandena för de intagna under renoveringen

Miljön i Fenixbyggnaden är förenad med förhöjd yttre säkerhet och kontroll samt anpassad för intagna som är säkerhetsplacerade. De intagna som placeras på S2A, trots att de endast är inskrivna på riksmottagningen, är därmed redan föremål för inskränkningar som inte nödvändigtvis är påkallade (jfr JO 2021/22 s. 287). Utöver detta kan konstateras att cellerna på denna avdelning är dubbelbelagda men att de är utformade för en person. Det finns bara en tv och den extrasäng som har tagits in i cellen är placerad på skrivbordet på ett provisoriskt sätt och så har det sett ut i vart fall sedan JO:s senaste inspektion av anstalten Kumla 2019 (se JO:s protokoll i dnr O 36-2019).

Det står enligt min mening klart att renoveringen har inneburit ytterligare påtagliga påfrestningar för de intagna på den aktuella avdelningen. Arbetet har innefattat höga ljudnivåer, som de intagna haft svårt att värja sig mot, och förekomst av damm och smuts. Dessutom delar de intagna cell och kan redan som utgångspunkt knappt få en stund för sig själva. De intagna är okända för varandra före denna placering och det torde vara svårt för anstalten att förutse hur en dubbelbeläggning kommer att fungera i praktiken. Någon egentlig uppföljning tycks inte heller ske. Jag noterar att det nyligen hade skett en våldsincident på avdelningen. Med hänsyn till vad som framkommit om händelsen kan risk- och säkerhetsbedömningen beträffande just den dubbelbeläggningen och anstaltens agerande sättas i fråga. Under alla förhållanden framstår det som självklart att det måste vara än mer påfrestande att dela cell när den yttre miljön dessutom är starkt påverkad av t.ex. bilningsarbeten.

Till detta kommer tiden i avskildhet. En dag med hantverksarbete på plats kan de intagna vara inlåsta från föregående kväll kl. 19.15 till kl. 16.00, med en kortare upplåsning för frukost mellan kl. 7.30 och 8.00. Detta innebär tid i cell

under ca 20 timmar. Visserligen hade det vid tidpunkten för inspektionen inte inträffat mer än någon gång, men jag kan konstatera att det har berott på omständigheter utanför anstaltens kontroll.

Det ligger i sakens natur att en lång avskildhet inskränker tiden i gemensamhet och utrymmet för aktiviteter såsom träning, förströelse och utomhusvistelse. De dagar upplåsning sker senare under eftermiddagen kommer vidare förutsättningar för att få något dagsljus under utomhusvistelsen försämrats (se vidare mitt beslut den 22 januari 2021, dnr 259-2020).

Sammanfattningsvis är det min bedömning att förhållandena för de intagna på avdelning S2A under renoveringsarbetet bitvis måste vara oerhört påfrestande. Jag konstaterar att avskildheten, dvs. inlåsningen två och två i samma cell, enligt anstaltens planering kan uppgå till 20 timmar per dygn. Om det hade varit fallet under flera dagar i rad och ett intensivt bilningsarbete under de beskrivna omständigheterna samtidigt pågått, skulle behandlingen av de berörda frihetsberövade personerna enligt min mening ha framstått som närmast omänsklig.

Behovet av att renovera duscharna i Fenixbyggnaden har varit känt för anstalten Kumla och Kriminalvården i flera år. Anstaltsledningen kunde inte riktigt svara på hur det kom sig att arbetet dröjt så länge. Utöver en allmän hänvisning till beläggningssituationen gavs inte heller några egentliga förklaringar till varför andra åtgärder såsom att stänga en avdelning i taget och omplacera intagna inte hade varit möjliga. Det framstod som oklart om och i så fall i vilken utsträckning huvudkontoret har involverats i frågan. Jag är väl medveten om det hårda beläggningstrycket inom kriminalvården men har inte övertygats om att det har gjorts tillräckliga ansträngningar för att undvika den nu uppkomna situationen. Därmed är jag starkt kritisk till hur anstalten Kumla planerat och genomfört renoveringsarbetet.

Jag noterade med tillfredsställelse att det fanns anställda som visade både en insikt i de intagnas förhållanden och ett påtagligt intresse för en meningsfull kriminalvård. Det är naturligtvis också positivt att anstalten har förlagt hantverkarnas arbetstid så att de intagna har möjlighet att lämna cellen på morgonen för att äta frukost, låt vara att det endast är en halvtimme och det var oklart hur det i praktiken fungerade. Utöver detta har anstalten inte vidtagit några synliga kompensatoriska åtgärder för att underlätta för de intagna under renoveringen. Ledningen hade t.ex. inte ens reflekterat över att tidpunkten för inlåsning under kvällen kunde senareläggas något. Enligt min mening borde det vidare ha övervägts att tillhandhålla fler spel och ge mer utrymme för annan mellanmänsklig kontakt, såsom samtal med själavårdare. Eftersom de intagna på S2A i vanliga fall vistas i gemensamhet har jag från mina utgångspunkter svårt att se att sådant som besök i sporthallen är uteslutet. Anstaltens tillkortakommande när det gäller kompensatoriska åtgärder är synnerligen anmärkningsvärt. Det är vidare förvånande att anstalten inte har följt upp hur

reoveringen påverkat de intagnas mående och att man inte hade övervägt att mäta bullernivån. Jag utgår från att det nu görs.

Avskildhetsbesluten

JO brukar som regel avstå från att uttala sig i bedömningsfrågor. Det beror på att JO varken kan ändra eller upphäva ett beslut och granskningen ska inte heller ersätta en ordinarie överprövning, t.ex. i domstol. Den situation som har förelegat i detta fall är dock unik och med hänsyn framför allt till den korta giltighetstiden för respektive avskildhetsbeslut, som dessutom ersätts av nya, talar mycket för att någon om- eller överprövning inte kommer att äga rum. Därför frångår jag den nämnda grundprincipen och uttalar mig om anstaltens åtgärd att avskilja de intagna med stöd av 6 kap. 5 § FäL.

Den ifrågasatt bestämmanden ger Kriminalvården befogenhet att tillfälligt hålla intagna avskilda från varandra, om det är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Som framgår redan av lagtexten är det fråga om en *tillfällig* tvångsåtgärd. I förarbetena framhålls att den aldrig får pågå längre än vad som är nödvändigt för att Kriminalvården ska kunna hantera en situation, normalt inte mer än några timmar eller något dygn. Situationer där bestämmelsen är tillämplig kan exempelvis vara att ett larm utlöses, elektriciteten är ur funktion, otillåtna föremål hamnar i omlopp eller intagna deltar i kollektiv arbetsvägran. (Se prop. 2009/10:135 s. 138.)

Det finns i och för sig inte någon anledning att ifrågasätta bedömningen att det föreligger en säkerhetsrisk när externa hantverkare under ett pågående reoveringsarbete vistas med sina verktyg inne på avdelningen. Ombyggnadsbehovet har emellertid varit känt under många år och arbetet planerat sedan flera månader. Det är följaktligen inte frågan om en plötsligt uppkommen händelse utan något som har varit fullt förutsägbart och därmed kontrollerbart för Kriminalvården. Vidare förutsätter den aktuella paragrafen att tvångsåtgärden är tillfällig, medan avskildhetsplaceringarna här har varit avsedda att återkommande gälla måndag t.o.m. fredag under flera veckor. Av inhämtade uppgifter vid inspektionen drar jag slutsatsen att anstalten Kumla var väl medveten om att den åberopade bestämmelsen inte är avsedd för en sådan situation som föreligger på den aktuella avdelningen.

För egen del anser jag alltså att 6 kap. 5 § FäL inte är tillämplig. Det finns inte heller någon annan bestämmelse i detta kapitel som behandlar avskildhet under de aktuella förhållandena. Anstalten Kumla har således enligt min mening inte haft lagligt stöd för att avskilja de intagna på avdelning S2A på det sätt som skett.

När inspektionen inleddes var samtliga intagna avskilda med stöd av 6 kap. 8 § FäL, till följd av en våldsincident. Jag vill i sammanhanget peka på att sådan tillfällig avskildhet får ske under utredning om misstänkt misskötsamhet i den utsträckning det är absolut nödvändigt för att syftet med utredningen inte ska äventyras; avsikten är alltså att intagna inte ska kunna prata ihop sig. Eftersom

de intagna på den aktuella avdelningen är inlåsta i en cell tillsammans två och två framstår ändamålet med åtgärden som tveksamt. (Se även mitt beslut i JO 2022/23 s. 178 som bl.a. behandlar frågan om lagstöd för att över huvud taget placera två intagna med avskildhetsbeslut i samma utrymme.)

Något om bemötande och tolkfrågor

En intagen behärskade inte svenska alls. Jag vill med anledning av det och vad som inträffade under inspektionen inledningsvis understryka att möjligheten för en riksdagens ombudsman att tala enskilt med frihetsberövade, och att vid behov använda en tolk, är helt centralt för att kunna genomföra uppdraget. Motsvarande framgår också av den reglering som gäller för JO som ett nationellt besöksorgan (se artikel 20 (d) i det fakultativa protokollet till FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning). Detta känner Kriminalvården till. Jag menar därför att det sätt på vilket saken hanterades av de anställda när jag efterfrågade en tolk är helt oacceptabelt. Vidare kan jag konstatera att om en anställd hade bistått mig i stället för en utomstående professionell tolk så hade det uppenbarligen medfört att den intagnes rätt att fritt tala med mig som JO blivit illusorisk.

Vid kontakt med någon som inte behärskar svenska ska Kriminalvården använda tolk och se till att översätta handlingar om det behövs för att den enskilde ska kunna ta till vara sin rätt (se 13 § första stycket förvaltningslagen [2017:900]). Det är förstås ytterst en rättssäkerhetsfråga. De uppgifter som kom fram i vårt samtal, fört med hjälp av en anlitad tolk från en tolkförmedling, i förening med avsaknaden av dokumentation i daganteckningarna talar för att detta var första gången den intagne kunde göra sig fullt förstådd samt tillgodogöra sig vad en myndighetsperson sade. Jag sätter alltså i fråga hur anstalten har informerat om innehållet i de beslut om avskiljande som rör honom. Därutöver framstår det som tveksamt om han fått – i vart fall kunnat ta till sig – den information som ska ges vid ankomst om rutiner och rättigheter. I anslutning till detta vill jag även erinra om hans rätt till s.k. ankomstsamtal.

Jag är således mycket kritisk till vad som kommit fram i denna del och till förhållningssättet hos vissa i personalen. Ansvar för att adekvat tolkning och översättning kan ske ligger på Kriminalvården. I det sammanhanget vill jag även understryka att anstalten inte kan förlita sig på att en medintagen kan tolka åt en annan intagen, det är olämpligt och förenat med risker för bristande kommunikation.

Avslutning

Jag har funnit anledning att ifrågasätta både lagenligheten i vissa beslut som fattats i anstalten Kumla och behandlingen av de intagna på den aktuella avdelningen. Mina iakttagelser och slutsatser ger mig skäl att skicka en kopia av detta inspektionsprotokoll till regeringen.

2023-03-20

Katarina Pålsson